ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN—POLONIA
VOL. XXIX, 12 SECTIO G 1982

Instytut Prawa Cywilnego
Zakład Postępowania Cywilnego i Międzynarodowego Prawa Handlowego

Bogusław TYMECKI

Pojęcie czynności notarialnych

Понятие нотариальных действий

Der Begriff der notariellen Handlungen

Wzrastająca z roku na rok liczba dokonywanych przez państwowe biura notarialne (dalej cyt. p.b.n.) czynności wynosi obecnie ok. 3 milionów rocznie.[1] Występuje też znaczna ich różnorodność. Sprzyja to wyłonieniu z tak rozległego materiału empirycznego kryteriów pozwalających na określenie charakteru tych czynności. Próba dokonania tych ustaleń może stać się przydatna dla zrozumienia znaczenia notariatu w naszym systemie prawnym.

W literaturze powojennej opracowania dotyczące notariatu z rzadka tylko zajmują się ogólną problematyką czynności notarialnych.[2] Jedyne opracowanie monograficzne problematyki notariatu koncentruje się głównie na organizacji państwowych biur notarialnych oraz na trybie dokonywania czynności notarialnych z zakresu prawa cywilnego.[3]

Według określenia W. Natansona, czynnością notarialną w rozumieniu obowiązującego prawa o notariacie jest każda, stanowiąca całość, czynność dokonana przez p.b.n. i ujęta w ramy odpowiedniego dokumentu notarialnego, np. aktu notarialnego czy protokołu.[4] Aby uniknąć niejasności w rozumieniu tych terminów, Natanson pojęciem dokumentu notarialnego określał pismo stwierdzające dokonanie czynności notarialnych.

---

[1] Por. Sprawozdania statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości.

[2] Wyjątkiem są dwa opracowania o przeznaczeniu praktycznym: J. Sikorski, E. Korytowski, T. Dorożała: *Praktyka notarialna*, Warszawa 1956 oraz W. Chojnowski, A. Jarzęcki: *Wzory aktów i innych dokumentów notarialnych*, Warszawa 1975.

[3] W. Natanson: *Zarys prawa o notariacie*, Warszawa 1953.

[4] *Ibid.*, s. 76.

Twierdził, że p.b.n. ujmują czynności prawne, w rozumieniu kodeksu cywilnego, w ramy odpowiednich dokumentów notarialnych. Przy tym rozróżnione zostały dwa znaczenia terminu „dokument notarialny". W znaczeniu materialnoprawnym dokument — jako wyraz dokonanej czynności notarialnej — może dotyczyć jednego lub kilku stosunków prawnych, a więc obejmować różne czynności prawne. W znaczeniu formalnoprawnym natomiast dokument notarialny, bez względu na jego treść, jest wyrazem jednej tylko czynności notarialnej, a więc jest na przykład aktem, protokołem itp.[5]

Oczywiste jest, że dokument notarialny w każdym ujęciu stanowi dokument urzędowy w rozumieniu art. 244 k.p.c.[6] W każdym razie poza zakresem przedstawionej tu definicji czynności notarialnej pozostają czynności p.b.n. dokonywane w ramach postępowania nakazowego i upominawczego oraz wieczystoksięgowego i spadkowego. W myśl utrwalonego poglądu orzeczenia co do istoty sprawy w postępowaniu cywilnym nie stanowią dokumentów w rozumieniu art. 244 k.p.c.[7] Skoro więc nakazy zapłaty nie są ujęte w ramy odpowiedniego dokumentu notarialnego powstaje problem ich relacji do przedstawionego pojęcia czynności notarialnej, jeżeli istotnym warunkiem uznania danej czynności p.b.n. za notarialną ma być ujęcie jej w ramy odpowiedniego dokumentu.

Kolejny problem na tle przedstawionej definicji czynności notarialnej powstaje skutkiem akcentowania elementu podmiotowego. W związku z tym do uznania danej czynności za notarialną najistotniejszą jest — poza ujęciem jej w ramy odpowiedniego dokumentu — dokonanie czynności przez biuro notarialne, niezależnie od przedmiotu i treści samej czynności. Z przedstawionych względów definicję Natansona określić można mianem formalnej.

W obecnym stanie prawnym takie określenie czynności notarialnej wydaje się niewystarczające i nie wyjaśniające w pełni jej charakteru. Obserwowane w okresie po uchwaleniu *Prawa o notariacie* w r. 1951, zjawisko przekazywania spraw cywilnych spod właściwości sądów organom niesądowym, w tym i p.b.n. stawia pod znakiem zapytania zasadność stosowania kryterium podmiotowego dla określenia charakteru czynności. Na przykład czynności dotychczas sądowe nie tracą charakteru czynności procesowych w postępowaniu cywilnym, pomimo przekazania ich do kompetencji p.b.n. Dotyczy to czynności w postępowaniu nakazowym i upominawczym oraz niektórych czynności w postępowaniu nieproceso-

---

[5] *Loc. cit.*

[6] Por.: Z. Resich: *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz*, I, Warszawa 1975, s. 425.

[7] Tak K. Piasecki: *Wpływ postępowania i wyroku karnego na postępowanie i wyrok cywilny*, Warszawa 1970, s. 90 i Resich: *op. cit.*, s. 427.

wym w sprawach z zakresu prawa spadkowego i w postępowaniu wieczystoksięgowym.[8]

Interesujące zapatrywania w tym względzie istnieją w nauce radzieckiej. I tak: zdaniem K. S. Judelsona[9], rozgraniczenie właściwości sądów i notariatu opiera się na podziale roszczeń na sporne i niesporne. Kryterium tego podziału jest obiektywne — niezależne od woli stron. Roszczeniem niespornym (bezspornym) jest — według tego autora — taki stan faktyczny i charakter stosunku prawnego, który z reguły wyklucza możliwość kwestionowania w jakikolwiek sposób istnienia i wysokości zobowiązania. W poszczególnych okresach rozwoju systemu prawnego można — zdaniem Judelsona — odnaleźć tendencję do stałego rozszerzania zakresu czynności notarialnych (tym samym właściwości notariatu) i wychodzenia biur notarialnych poza tradycyjne czynności (jak np. sporządzanie aktów notarialnych czy poświadczanie podpisów na dokumentach).

Podobnie R. G. Koczarjanc[10] kryterium rozgraniczenia jurysdykcji spornej i niespornej, czyli w konsekwencji rozgraniczenia kompetencji sądu i arbitrażu z jednej, a notariatu z drugiej strony upatruje w „obiektywnej bezsporności" roszczenia. Jeżeli roszczenie należy do takiej kategorii, w której z zasady spór jest wykluczony, winno ono być zaliczone do jurysdykcji bezspornej i przekazane do rozstrzygania przez notariat.[11] Koczarjanc postuluje w związku z tym poszerzenie zakresu notarialnej jurysdykcji bezspornej na roszczenie alimentacyjne dzieci, domagające się alimentów od rodziców pozostających w związku małżeńskim, na sprawy o uiszczenie niektórych podatków i opłat państwowych, sprawy o odtworzenie utraconych papierów wartościowych na okaziciela, a także na sprawy o niewielkiej wartości przedmiotu sporu pomiędzy jednostkami gospodarki uspołecznionej. Autor ten postuluje ponadto przekazanie do kompetencji notariatu niektórych spraw arbitrażowych, np. z tytułu kar umownych, przestojów oraz roszczeń regresowych zakładu ubezpieczeń społecznych przeciwko zakładowi pracy, z którego winy pracownik, otrzymujący świadczenie z ubezpieczenia społecznego, utracił zdolność do pracy.

Na marginesie tych rozważań wypada też odnotować w polskim ustawodawstwie zjawisko przekazywania spraw, należących dotychczas do

---

[8] Por.: J. Policzkiewicz: *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980, s. 240 i n.

[9] K. S. Judielson, A. K. Kac: *Nauczno-prakticzeskij kommientarij k położeniju o gosudarstwiennom notariatie*, Moskwa 1970, ss. 10 i 176.

[10] *Wozniknowienije, razwitije i suszcznost' sowietskogo gosudarstwiennogo notariata*, Kijew 1973, ss. 19 i 21.

[11] Koczarjanc powołuje tu twierdzenie K. Marska, że prawo jest tylko oficjalnym przyznaniem faktu — K. Marks, F. Engels: *Dzieła* [w jęz. ros.], t. 4, s. 115.

kompetencji p.b.n. organom administracji państwowej. I tak na podstawie art. 52 ustawy z 27 X 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin [12] przekazanie przez rolnika gospodarstwa rolnego następcy następuje w drodze umowy pisemnej sporządzanej przez naczelnika gminy, a przekazanie gospodarstwa państwu następuje w drodze decyzji administracyjnej tegoż naczelnika. Jednak rozwiązanie to budzi wątpliwości i zastrzeżenia także wśród przedstawicieli nauki prawa administracyjnego.[13]

Jak się wydaje, u podstaw ogólnej tendencji przekazywania spraw cywilnych spod kompetencji sądu biurom notarialnym leży zasadnicza jednorodność przedmiotu postępowania przed sądem i przed p.b.n. w zakresie ochrony stosunków cywilnoprawnych. W obu bowiem przypadkach są to — w szerokim ujęciu — sprawy cywilne. Podobne zjawisko można także zauważyć w ustawodawstwie innych krajów socjalistycznych, a w szczególności w ustawodawstwie ZSRR i poszczególnych republik związkowych.[14]

Należy w tym miejscu przytoczyć aktualne stwierdzenie W. Jaworskiego, który zakres jurysdykcji prewencyjnej (niespornej) notariatu ujmował w związku z zakresem kompetencji sądów cywilnych. Twierdził mianowicie, że notariat swoim działaniem zmniejsza liczbę przypadków, w których realizacja porządku prawnego w dziedzinie stosunków cywilnoprawnych wymaga interwencji sądu i przez to działalność biur notarialnych przyczynia się do stabilizacji i nadania pewności tymże stosunkom prawnym. Zdaniem Jaworskiego, kwestią aktualnej w danym okresie polityki prawnej ustawodawcy jest określenie zakresu kompetencji notariatu.[15]

Jak już o tym była mowa, akty prawne wydane w Polsce Ludowej (po uchwaleniu *Prawa o notariacie* w r. 1951) wyraźnie wskazują na tendencję poszerzania kompetencji p.b.n. drogą przekazywania im spraw należących dotychczas do sądów. W chwili wejścia w życie obowiązującego prawa o notariacie do kompetencji p.b.n. należało dokonywanie następujących czynności: sporządzanie aktów notarialnych, dokonywanie poświadczeń, doręczanie oświadczeń, spisywanie protokołów, w przypadkach prawem przewidzianych sporządzanie protestów weksli, czeków,

---

[12] Dz. U. nr 32, poz. 140. Zmieniona przez art. 59 ustawy z 14 XII 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Dz. U. nr 40, poz. 268.

[13] Por. W. Dawidowicz: *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1978, s. 515.

[14] Por. N. P. Arapow: *O prawowom riegulirowanii prawoochranitielnoj diejatielnosti gosudarstwiennogo notariata*, Kalinin 1977, s. 157.

[15] Por. W. Jaworski: *Reforma notariatu*, Kraków 1929, s. 21 i n.

warrantów i innych dokumentów, przyjmowanie na przechowanie dokumentów, wykonywanie w postępowaniu spadkowym czynności prawem przewidzianych, sporządzanie wypisów, odpisów i wyciągów, sporządzanie na żądanie stron projektów aktów, oświadczeń i dokumentów, dokonywanie innych czynności zleconych przez prawo. Dekretem z 18 II 1955 r. o przekazaniu p.b.n. niektórych dotychczasowych czynności sądowych [16] — biurom notarialnym przekazane zostały sprawy należące dotychczas do właściwości rzeczowej sądów powiatowych, a mianowicie: wydawanie nakazów zapłaty w postępowaniu nakazowym i upominawczym oraz przyjmowanie oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Zasadnicze zwiększenie zakresu czynności notarialnych nastąpiło w r. 1964. Na podstawie ustawy z 16 XI 1964 r. o przekazaniu p.b.n. prowadzenia ksiąg wieczystych [17] biura notarialne przejęły od sądów powiatowych wszystkie czynności w postępowaniu wieczystoksięgowym. Według zaś przepisów kodeksu postępowania cywilnego do kompetencji p.b.n. miały w dalszym ciągu należeć sprawy rozpoznawane w postępowaniu nakazowym i upominawczym — przy czym zwiększono zakres tego ostatniego do roszczeń o wartości przedmiotu sporu do 2000 zł oraz niektóre inne sprawy z zakresu postępowania nieprocesowego spadkowego (poza przyjmowaniem oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku). Obowiązujący stan prawny w tym zakresie wydaje się utrwalony i w związku z tym na funkcje spełnione przez p.b.n. spojrzeć należy — jak się wydaje — w sposób szerszy, uwzględniając obecny zakres kompetencji biur notarialnych.

Punkt wyjścia dla określenia funkcji notarialnej — co wydaje się konieczne dla zrozumienia charakteru prawnego czynności notarialnych — może stanowić stwierdzenie W. Jaworskiego, że podstawową „funkcją" notariatu w ówczesnym rozumieniu tej instytucji jest wspomniana już jurysdykcja prewencyjna, czyli zapobieganie powstawaniu sporów w związku z dokonywaniem czynności prawnych.

Z uwagi na różnorodność stosunków cywilnoprawnych między poszczególnymi podmiotami ustawodawca powierzył funkcję ich ochrony organom zarówno sądowym, jak i niesądowym, odpowiednio do potrzeb kształtując postępowanie przed nimi. W szerokim ujęciu funkcji postępowania cywilnego znajduje się także miejsce dla jurysdykcji prewencyjnej notariatu, polegającej na oddziaływaniu na podmioty stosunków cywilnoprawnych, aby swoje stosunki prawne kształtowali zgodnie z prawem i zasadami współżycia społecznego (art. 15 i 16 prawa o notariacie).

Definiując funkcje postępowania cywilnego, W. Berutowicz w odnie-

---

[16] Dz. U. nr 9, poz. 56.

[17] Dz. U. nr 41, poz. 278.

sieniu do postępowania nieprocesowego stwierdza, że w postępowaniu tym z reguły chodzi o ukształtowanie stosunków prawnych lub ich ustalenie przez konkretne określenie praw i obowiązków poszczególnych uczestników postępowania.[18] W podobny sposób określić można jedną z funkcji notarialnych, jaką jest kształtowanie obrotu prawnego.

W ustroju socjalistycznym, opartym na społecznej własności podstawowych gałęzi produkcji, w warunkach gospodarki rozwijającej się na zasadach planowych, poza tradycyjnymi funkcjami: ewidencyjnymi, porządkującymi i zabezpieczającymi, p.b.n. spełniają jeszcze funkcję kształtowania obrotu cywilnoprawnego, zgodnie z wytycznymi aktualnej polityki społeczno-gospodarczej państwa.[19] Ponadto biura notarialne sprawują funkcję jurysdykcyjną, przejawiającą się w wydawaniu orzeczeń w sprawach cywilnych, w postaci postanowień i zarządzeń w postępowaniu wieczystoksięgowym, postanowień i zarządzeń w postępowaniu spadkowym oraz postanowień i zarządzeń, a także nakazów zapłaty w postępowaniu nakazowym i upominawczym.

Przy wyliczaniu funkcji p.b.n. powstać może problem określenia stosunku poszczególnych funkcji notarialnych do tradycyjnie określanej jurysdykcji prewencyjnej — rozumianej jako jedynie specyficzna i zasadnicza funkcja notarialna. Jurysdykcja prewencyjna określana była jako funkcja specyficzna wyłącznie dla notariatu. Wydaje się, że chodzi tu jedynie o stopień ogólności w sformułowaniu poszczególnych funkcji. Jurysdykcja prewencyjna, polegająca na takiej działalności notariatu, która zabezpiecza przed powstaniem w przyszłości sporów, tradycyjnie łączona jest z dokonywaniem czynności prawnych w formie aktu notarialnego. W takim ujęciu akt notarialny stanowi formę czynności prawnej, która maksymalnie zabezpiecza interesy, zarówno stron dokonujących czynności prawnej, jak i interes społeczny. W tej formie dokonywane są najważniejsze czynności, dotyczące sfery cywilnoprawnej zarówno osób fizycznych, jak i jednostek gospodarki uspołecznionej, a także innych osób prawnych. Ustawodawca przyznał ponadto aktom notarialnym wyższą moc dowodową w postępowaniu cywilnym, a także w określonych wypadkach charakter tytułów egzekucyjnych (art. 777 pkt 4 k.p.c.).

Uzasadniając tzw. przymus notarialny na gruncie dawnego prawa o notariacie wskazywano, że w odniesieniu do niektórych szczególnie istotnych czynności prawnych państwo nie może zachowywać neutralności, lecz powinno przy ich dokonywaniu działać prewencyjnie. Treścią jurysdykcji prewencyjnej w takim ujęciu miało być pouczenie stron, informo-

---

[18] W. Berutowicz: *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 138.

[19] Por. Natanson: *op. cit.*, s. 10 oraz J. Szczerski: *XX lat państwowego notariatu*, „Zeszyty Problemowo-Analityczne" 1972, nr 23, s. 5.

wanie o skutkach przedsiębranych czynności i niedopuszczanie do dokonywania czynności sprzecznych z ustawą.[20]

Po uchwaleniu obowiązującego prawa o notariacie przesłanki przymusu notarialnego (formy *ad sollemnitatem*) akcentuje znana uchwała Sądu Najwyższego z 29 III 1952 r.[21] Stwierdzono w niej, że umowy przenoszące prawo własności nieruchomości są szczególnie ważne z punktu widzenia interesu społecznego i interesu kontrahentów. W związku z tym forma aktu notarialnego, jako jedyna, może dać gwarancję, że umowy te będą zawierane rozważnie, co ułatwi dodatkowo czynności ewidencyjne i kontrolne w odniesieniu do nieruchomości.

Nawiązując więc do problemu wzajemnych relacji pojęć „jurysdykcji prewencyjnej" i szczegółowo formułowanych „funkcji notarialnych", stwierdzić można, że owa jurysdykcja — jako najogólniejsze sformułowanie funkcji notarialnych — zawiera w swej treści wszystkie wymienione poprzednio funkcje, tzn. ewidencyjne, zabezpieczające, porządkujące i orzekające.

Przy takim sformułowaniu funkcji notarialnej poszczególne czynności p.b.n. określić można mianem środków realizacji tejże funkcji. Podobnie poszczególne czynności procesowe sądu w postępowaniu cywilnym określa się z punktu widzenia ich znaczenia dla realizacji funkcji postępowania.[22]

W podsumowaniu dotychczasowych uwag stwierdzić można, że za czynność notarialną uważać należy czynność dokonaną przez p.b.n. w zakresie jego kompetencji w przewidzianej prawem formie. Czynność ta polega na udokumentowaniu oświadczeń uczestników czynności prawnej, poświadczaniu okoliczności mających znaczenie prawne lub wywołujących skutki cywilnoprawne. Może ponadto polegać na wydaniu orzeczenia określającego prawa i obowiązki osób zainteresowanych (stron, uczestników) w celu realizacji funkcji notarialnej, jako wycinka funkcji wewnętrznej państwa.

Z określenia tego wynika wprost, że każda czynność notarialna stanowi środek realizacji funkcji notarialnej. Inaczej mówiąc, funkcja notarialna może być realizowana tylko w następstwie dokonanej czynności notarialnej.

Powstaje problem określenia charakteru czynności notarialnej, jako czynności w sprawach cywilnych z punktu widzenia podziału tych czynności na materialnoprawne i procesowe. Zagadnienie podziału czynności prawnych z zakresu prawa cywilnego w ostatnim okresie skupiło znacz-

---

[20] J a w o r s k i: *op. cit.*, ss. 23—26.

[21] C. 1521/51 — por. N a t a n s o n: *op. cit.*, s. 11.

[22] Por. M. W a l i g ó r s k i: *Proces cywilny, Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 554.

ną uwagę doktryny. Stanowiło też jeden z tematów I Ogólnopolskiego Integracyjnego Zjazdu Cywilistów.[23]

Czynności notarialne stanowią formę dokonywania czynności prawnych z zakresu prawa cywilnego. Są ponadto środkiem dokumentowania zdarzeń prawnych i faktów mających znaczenie prawne, uwierzytelniania i poświadczania dokumentów w celu wywołania określonych skutków prawnych.

Problemem jest jedynie określenie charakteru czynności notarialnych tradycyjnych, tzn. z zakresu prawa o notariacie i prawa cywilnego materialnego *sensu largo*. W odniesieniu bowiem do czynności z zakresu postępowania cywilnego łącznie z postępowaniem wieczystoksięgowym bezsporna jest teza, że stanowią one czynności procesowe.

Podejmując próbę rozwiązania przedstawionego problemu, powołać należy uwagi doktryny na temat czynności procesowych w sprawach cywilnych oraz przedstawić kryteria podziału czynności prawnych prawa cywilnego na procesowe i materialnoprawne przy założeniu, że określenie „czynność prawna" stanowi termin techniczny prawa cywilnego, dotyczący wyłącznie stosunków pomiędzy równorzędnymi podmiotami prawnymi.[24]

Aby określić istotę czynności procesowej, należy sięgnąć do wypowiedzi przedstawicieli nauki postępowania cywilnego zarówno przed wojną, jak i po wojnie. Na gruncie dawnego kodeksu postępowania cywilnego E. Waśkowski [25] twierdził, że istota czynności procesowych nie jest wyjaśniona i otwartym pozostaje problem, do jakiej kategorii prawnej czynności te należy zaliczyć. E. Waśkowski był zdania, że do czynności procesowych nie można stosować zasad prawa cywilnego materialnego o wadliwości aktów prawnych (w dzisiejszym rozumieniu czynności prawnych).[26] Autor ten wyróżnił istnienie trzech grup definicji czynności procesowych: tautologicznych, teleologicznych i opisowych. Definicje grupy pierwszej określają czynności procesowe jako czynności składające się na proces albo też dokonywane ze względu na proces. Definicje celowościowe określają czynności procesowe jako zmierzające do realizacji celu procesu. Definicje natomiast opisowe polegają na wyszczególnieniu treści

---

[23] *I Ogólnopolski Integracyjny Zjazd Cywilistów 28—29 września 1972 roku*, pod red. M. Sawczuka, Rzeszów 1974, ss. 145—187.

[24] Por. J. Wasilkowski, A. Wolter: *Projekt kodeksu cywilnego, Część ogólna*, „Nowe Prawo" 1948, z. 1, s. 10; M. Piekarski: *Pozbawienie strony możności obrony swych praw w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1964, s. 109 oraz A. Szpunar: *Uwagi o pojęciu czynności prawnej*, „Państwo i Prawo" 1974, z. 12, s. 3.

[25] E. Waśkowski: *Istota czynności procesowych*, „Polski Proces Cywilny" 1937, s. 738 i n. Por. także *id.*: *Podręcznik procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 169 i n.

[26] Waśkowski: *Istota...*, s. 745.

czynności procesowych, np. określają, że są to czynności wywierające wpływ na powstanie, utrzymanie i realizację praw i obowiązków procesowych. Według Waśkowskiego [27], czynności procesowe są sposobem realizacji przez strony ich praw procesowych już istniejących w odróżnieniu od czynności materialnoprawnych, które warunkują dopiero powstanie praw.

M. Waligórski określił czynności procesowe jako czynności dokonywane w ramach procesu cywilnego i wywierające skutki prawne dla przebiegu konkretnego procesu.[28] W innym miejscu Waligórski określił czynności procesowe jako działania skierowane na sprowadzenie skutków procesowych. Podzielił je na grupy, biorąc pod uwagę kryteria: techniki procesowej, prawidłowego funkcjonowania procesu, celu czynności i jej struktury prawnej.[29]

Stwierdzając, że czynności procesowe mają charakter zdarzeń prawnych, Waligórski dzieli je — z tego punktu widzenia — na czynności o charakterze prawotwórczym i czynności o charakterze umarzającym prawo oraz na okoliczności tamujące powstanie prawa i przekształcające prawo.[30]

W. Siedlecki natomiast zwrócił uwagę na odróżnienie czynności procesowych we właściwym znaczeniu od działań pozostających w związku z procesem, a nie będących czynnościami procesowymi.[31] Pojęcie czynności procesowych zalicza Siedlecki do szerszej kategorii czynności prawnych z zakresu prawa cywilnego, z którymi mają one pewne zasadnicze znamiona wspólne. Wskazuje jednocześnie na relatywny charakter pojęcia „czynność procesowa" w zależności od stosunku tego pojęcia do pojęcia procesu, jako pewnej całości prawnej.[32]

Jak stwierdził Siedlecki, w nauce burżuazyjnej istotnymi znamionami czynności procesowych określano ich cel albo skutek. Cel czynności rozumiano zaś dwojako — jako cel obiektywny oraz zależny od woli stron. Celem obiektywnym czynności procesowych była ich ocena z punktu widzenia skutku, dla którego wywołania dany rodzaj czynności zostawał przedsięwzięty. Nie wyjaśniony jednak pozostawał problem, czy chodziło w tej sytuacji o skutek zamierzony, czy rzeczywisty.[33] Według Siedleckiego, czynnościami procesowymi są jedynie akty dokonywane przez podmioty, które mogą uczestniczyć w spełnianej w procesie funkcji społecz-

[27] *Ibid.*, s. 742.
[28] Waligórski: *op. cit.*, s. 554 i n.
[29] *Ibid.*, s. 555.
[30] *Ibid.*, s. 562.
[31] W. Siedlecki: *Czynności procesowe*, „Państwo i Prawo" 1951, z. 11, s. 697.
[32] *Ibid.*, s. 701 i n.
[33] Sauer: *Grundlagen des Prozessrechts*, 1929, s. 168 — por. Siedlecki: *op. cit.*, s. 700.

nej tzn. przez sąd, prokuratora, strony i ewentualnych pełnomocników stron. Nie są zaś czynnościami procesowymi działania w procesie osób trzecich, tzn. świadków, biegłych, tłumaczy. Ich działania stanowią tylko środek, którym posługuje się sąd lub strony przy dokonywaniu czynności procesowych. W konsekwencji za czynność procesową Siedlecki uważa każdą czynność podmiotów procesowych, która, według obowiązującej ustawy procesowej, może wywołać skutki dla procesu cywilnego, jako aktu prawnego złożonego.[34] Stanowisko to podtrzymuje Siedlecki w późniejszych opracowaniach.[35]

W. Berutowicz określa czynności procesowe jako elementy działania podmiotów postępowania cywilnego, które podejmowane są na podstawie odpowiednich uprawnień bądź w wykonaniu obowiązków procesowych, w formie ustalonej przez prawo procesowe w celu wywołania określonych skutków prawnoprocesowych.[36] Ten sam autor, określając pojęcie czynności procesowych stron (uczestników), akcentował wyraźnie element ich świadomości twierdząc, że nie można pominąć takich czynników natury podmiotowej, jak zdolność sądowa czy procesowa.[37]

W. Broniewicz mówi natomiast o czynnościach postępowania, które dzieli na czynności procesowe i egzekucyjne. Czynnościami procesowymi — według tego autora — są czynności organów procesowych i uczestników postępowania cywilnego.[38]

Z. Resich pojęcie czynności procesowej zalicza do centralnych pojęć prawa procesowego, obok stosunku prawnoprocesowego. Czynność procesową definiuje jako czynność podmiotu procesowego, która, według prawa procesowego, może wywołać powstanie, zmianę lub ustanie stosunku prawnoprocesowego.[39]

Czynnością procesową, według Piekarskiego, jest świadome zachowanie się podmiotu procesowego, wchodzące w skład stanu faktycznego, przewidzianego w ustawie procesowej normującej przesłanki, od których istnienia zależy wywołanie przez to zachowanie skutków przewidzianych w ustawie. Skutki te mogą dotyczyć wszczęcia, przebiegu lub zakończe-

---

[34] Siedlecki: *op. cit.*, s. 702.

[35] W. Siedlecki: *Postępowanie cywilne, Zarys wykładu*, Warszawa 1977, s. 175.

[36] Berutowicz: *op. cit.*, s. 193.

[37] Por. W. Berutowicz: *Znaczenie prawne sądowego dochodzenia roszczeń*, Warszawa 1966, s. 48 i n. Por. też M. Sawczuk: *Zdolność procesowa a stan psychiczny strony*, „Nowe Prawo" 1959, z. 10, s. 1241 i n. oraz *id.*: *Zdolność procesowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1963, s. 75 i n. Por. także S. Dalka: *Czynności procesowe stron w procesie cywilnym*, „Palestra" 1975, z. 9, s. 47 i n.

[38] W. Broniewicz: *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa—Łódź 1978, s. 61 i n.

[39] J. Jodłowski, Z. Resich: *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1979, s. 285.

nia postępowania cywilnego, a zachowanie podmiotu może przybierać postać działania albo świadomego zaniechania.[40]

Jak twierdzi M. Piekarski, czynności procesowe stanowią oświadczenia wiedzy w myśl paremii: *da mihi facta, dabo tibi ius.* W tym znaczeniu uznanie powództwa z art. 213 § 2 k.p.c. stanowi oświadczenie wiedzy pozwanego i jest wyłącznie surogatem dowodu.[41]

Jak stwierdzono[42] nie ma jasności co do rozumienia terminów: „prawo procesowe cywilne" i „prawo cywilne materialne". Wyjaśnienie tych pojęć jest teoretycznie złożone. Normy procesowe H. Trammer[43] określał jako instrumentalne w odróżnieniu od materialnoprawnych, regulujących treść praw i obowiązków podmiotów prawa. W. Siedlecki[44] natomiast twierdzi, że prawo materialne zawiera przepisy regulujące stosunki prawne między podmiotami prawnymi w oparciu o zasady właściwe temu prawu. Prawo procesowe zaś obejmuje przepisy regulujące właściwość organów i sposób postępowania przed nimi w sprawach wynikających ze stosunków cywilnoprawnych.

Jeśli chodzi o kryteria podziału czynności prawnych z zakresu prawa cywilnego na procesowe i materialnoprawne, to na I Ogólnopolskim Integracyjnym Zjeździe Cywilistów M. Piekarski sprowadził je do sześciu następujących punktów:

1. Czynność materialnoprawna jest samodzielnie skuteczna, tzn. bezpośrednio zmienia stan materialnoprawny, a czynność procesowa daje jedynie ekspektatywę orzeczenia w sposób odpowiadający treści czynności.

2. Czynności materialnoprawne mogą być podejmowane w dowolnej formie i w dowolnym czasie, jeżeli prawo materialne nie stanowi inaczej. Czynności zaś procesowe są formalne i prekluzyjne.

3. Prawo materialne normuje pozytywne współdziałanie podmiotów czynności materialnoprawnych. Prawo procesowe reguluje pozytywne i negatywne współdziałanie (kontradyktoryjność) równorzędnych podmiotów procesowych.

4. Czynność materianoprawna przed jej podjęciem nie podlega kontroli państwa. Czynności zaś procesowe dyspozycyjne są kontrolowane przez sąd w trybie art. 203 § 4 k.p.c. Czynności dyspozycyjne procesowe, np. zawarcie ugody, nie stanowią jednocześnie same przez się czynności

---

[40] M. Piekarski: *Czynności materialnoprawne a procesowe w sprawach cywilnych,* „Studia Prawnicze" 1973, nr 37, s. 110.

[41] *Ibid.,* s. 120. Por. także: J. Jodłowski: *Nowe drogi polskiego procesu cywilnego,* Warszawa 1951, s. 71 i n.

[42] Por. M. Sawczuk: *Unormowania procesowe zmierzające do ustalenia przyczyn naruszenia prawa cywilnego,* „Zeszyty Naukowe IBPS" 1981, nr 15, s. 5.

[43] *Loc. cit.*

[44] Por. W. Siedlecki: *Prawo procesowe cywilne a prawo cywilne materialne,* „Krakowskie Studia Prawnicze" 1969, z. 3—4, s. 75 i n.

materialnoprawnych, gdyż nie wyrażają prawnie skutecznej woli podmiotu czynności, który jest sprawcą wyrażonej w niej zmiany stanu materialnoprawnego. Zmierzają one jedynie do osiągnięcia korzystnego orzeczenia. W czynnościach procesowych dominuje element wiedzy, a przejawiająca się w niektórych czynnościach procesowych wola stron stanowi jedynie uzupełnienie wiedzy w zakresie twierdzeń faktycznych, poddanych kontroli sądu. Skutki zaś czynności materialnoprawnej wynikają bezpośrednio — z mocy ustawy — z wyrażonej w niej woli.

5. Przy wykładni czynności materialnoprawnej w szerszym zakresie uwzględnia się zamiar działającego podmiotu. W odniesieniu do wykładni czynności procesowej uwzględnia się — poza treścią oświadczenia strony — także stan faktyczny wywołany przez to oświadczenie wraz z innymi czynnościami stron. Inne są więc zasady uchylania, prostowania oświadczeń woli przy obu rodzajach czynności.

6. Przy czynnościach materialnoprawnych występuje na ogół korelacja pomiędzy roszczeniami i obowiązkami. Przy czynnościach zaś procesowych brak jest w zasadzie takiej korelacji.

W podsumowaniu M. Piekarski stwierdził, że oba rodzaje czynności stanowią pojęcia odrębne co do treści i skutków, nieporównywalne i nie nadające się do jednakowego unormowania. Jedne i drugie oceniać należy według przepisów prawa materialnego bądź procesowego. Ze względu na jakościowo odmienną treść prawną i funkcjonowanie na odrębnej płaszczyźnie pojęciowej nie ma czynności o podwójnej naturze — jednocześnie materialno- i procesowoprawnej. Kryteria te zostały w zasadzie zaakceptowane w nauce.[45]

Punktem wyjścia dalszych rozważań będzie próba odróżnienia czynności notarialnej, jako formy czynności prawnej, od czynności stanowiącej podstawę jej dokonania i zawartej w jej treści. Czynnością notarialną jest na przykład sporządzenie aktu notarialnego, a czynnością prawną, stanowiącą podstawę tego aktu, jest umowa sprzedaży nieruchomości. Akt notarialny w tym ujęciu oznacza jedynie dokument stwierdzający czynność prawną z zakresu prawa cywilnego.[46] Przykład ten wyraźnie wskazuje na zasadniczą różnicę charakteru prawnego czynności notarialnej w porównaniu z czynnością materialnoprawną w sferze prawa cywilnego. Czynności te są nieporównywalne, gdyż dotyczą innych przedmiotów.

Powstaje w związku z tym problem porównania pojęcia czynności notarialnej z czynnością procesową, według przedstawionych kryteriów.

---

[45] Por. *I Ogólnopolski Integracyjny Zjazd...*, s. 173 i n.

[46] Por. A. Wolter: *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1972, s. 228 i n., a także: S. Grzybowski: *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1974, s. 201.

M. Piekarski wprawdzie nie zastrzegł tego wyraźnie, lecz wydaje się niewątpliwe, że w jego rozważaniach chodzi wyłącznie o czynności procesowe stron w postępowaniu cywilnym (stąd między innymi mowa jest o kontroli aktów dyspozycyjnych w trybie art. 203 § 4 k.p.c.).

Porównania czynności notarialnych z zakresu prawa o notariacie i prawa cywilnego z czynnościami procesowymi w sądowym postępowaniu cywilnym dokonać można jedynie przy założeniu, że postępowanie notarialne w tym zakresie stanowi postępowanie cywilne, normowane przepisami prawa o notariacie. Nie ulega wątpliwości, że notarialne postępowania nakazowe, upominawcze, spadkowe i wieczystoksięgowe stanowią postępowania cywilne.

Jak się wydaje, również postępowania w sprawach z zakresu prawa o notariacie i prawa cywilnego (łącznie z prawem rodzinnym i opiekuńczym, spółdzielczym i handlowym), normowane przepisami prawa o notariacie, zaliczyć należy do grupy postępowań cywilnych z uwagi na ich przedmiot, który stanowią sprawy cywilne w rozumieniu art. 1 k.p.c.[47] Każde postępowanie notarialne jest postępowaniem cywilnym. Czynności notarialne zaliczyć należy w konsekwencji do czynności procesowych w postępowaniu cywilnym. Teza ta zdaje się wynikać z analizy przedstawionych kryteriów odróżnienia czynności procesowej od materialnoprawnej w sferze prawa cywilnego. Podobnie jak czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym, czynności notarialne są kontrolowane z punktu widzenia zgodności z prawem i zasadami współżycia społecznego (art. 30 pr. o not.). Można też zauważyć elementy kontradyktoryjności przy dokonywaniu czynności notarialnych. Zadaniem zaś p.b.n. jest nadanie woli stron takiego kształtu prawnego, aby zapobiec powstaniu w przyszłości sporu. Jest to bowiem istota jurysdykcji prewencyjnej. Podane przez M. Piekarskiego kryterium odróżnienia czynności procesowej od materialnoprawnej w postaci sposobu wykładni treści czynności także zdaje się przemawiać za zaliczeniem czynności notarialnych do grupy czynności procesowych.

Jakkolwiek istnienie i ważność czynności notarialnej uzależnione są w zasadzie od ważności czynności materialnoprawnej stanowiącej jej podstawę, to jednak prawo o notariacie przewiduje specyficzne procesowe środki zaskarżania samych tylko czynności notarialnych w postaci zażalenia na odmowę jej sporządzenia lub zażalenia na postanowienie p.b.n. o obowiązku uiszczenia opłat notarialnych. Środki te niezależne są od treści czynności materialnoprawnej, np. odmowa sporządzenia aktu notarialnego może mieć miejsce w okolicznościach uzasadniających wyłączenie notariusza (art. 31 § 1 pr. o not.).

---

[47] Por. wywody S. Włodyki: *Pojęcie postępowania cywilnego...*, s. 233 i n.

Wreszcie kryterium podziału w postaci dominowania w czynności elementu woli albo wiedzy wzbudziło kontrowersje w doktrynie.[48] Próbując zastosować to kryterium do scharakteryzowania czynności notarialnych, należy zgodzić się z tezą M. Piekarskiego, że w czynnościach procesowych wola stron stanowi jedynie uzupełnienie wiedzy w zakresie twierdzeń faktycznych poddanych kontroli organu orzekającego. A właśnie przy dokonywaniu czynności notarialnych oświadczenia stron poddane są kontroli biura notarialnego z punktu widzenia ich zgodności z prawem i zasadami współżycia społecznego (art. 30 pr. o not.).

W konkluzji za czynność notarialną z punktu widzenia jej charakteru jako czynności procesowej w postępowaniu cywilnym, uznać należy każdą czynność uczestników i biura notarialnego, która — według obowiązujących przepisów — zmierza do wywołania skutków prawnych w postaci wszczęcia, przebiegu lub zakończenia postępowania notarialnego i stanowi środek dla wywołania skutków materialnoprawnych.

Nie ma przy tym znaczenia okoliczność, że przepisy ogólne normujące postępowanie notarialne zawarte są w ustawie regulującej również ustrój notariatu jak i zawierającej normy o charakterze materialnoprawnym. Jak zauważył H. Trammer [49], na zakwalifikowanie pewnej normy prawnej, jako przynależnej do tego czy innego działu prawa, nie ma wpływu okoliczność, w jakiej ustawie norma ta jest zamieszczona.

W konsekwencji więc te przepisy obowiązującego *Prawa o notariacie* z r. 1951, które regulują postępowanie notarialne, uznać należy za przepisy procesowe. Regulują one czynności notarialne, dokonywane w ramach postępowania cywilnego.

РЕЗЮМЕ

Автор пытается определить понятие и сущность нотариальных действий. Выдвигает тезис, что если все нотариальные действия — как традиционные, так и принятые от судов — касаются гражданских дел, то сущность нотариальных действий можно определить лишь путем их сравнения с юридическими действиями гражданского права. После анализа исследователь приходит к выводу, что нотариальные действия, являясь действиями производства, принципиально отличаются своим юридическим характером от материально-юридических действий в области гражданского права. Они несравнимы, так как касаются разных объектов.

Автор утверждает, что все нотариальные производства (включая и традиционные) являются гражданским производством, принимая во внимание объект, который составляют гражданские дела в понимании ст. 1 Гражданско-процес-

[48] Por. np. wypowiedź Z. R e s i c h a [w:] *I Ogólnopolski Integracyjny Zjazd...*, s. 181.

[49] H. T r a m m e r: *O właściwe miejsce dla „czystych" norm materialnego prawa cywilno-jurysdykcyjnego*, „Przegląd Notarialny" 1949, z. I, s. 20 i n.

суального кодекса. Последовательно, делает вывод, что каждое нотариальное действие в этой области является процессуальным действием в гражданском производстве. Более того, нотариальное действие, как каждое процессуальное действие, в свете действующих норм заключается в том, чтобы вызвать юридические последствия в виде возбуждения, дальнейшего течения или окончания нотариального производства.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser versucht, den Begriff und das Wesen der notariellen Handlungen zu bestimmen. Er formuliert die These, dass man das Wesen dieser Handlungen einzig durch deren Vergleich mit den Rechtshandlungen des Zivilrechts erfassen kann, da alle notariellen Handlungen — sowohl die herkömmlichen, als auch die vom Gericht übernommenen — Zivilsachen betreffen. Nach der Analyse kommt er zu dem Schluss, dass sich die notariellen Handlungen als Verfahrenshandlungen wesentlich von den materiell-rechtlichen im Bereich des Zivilrechts unterscheiden, was ihren Rechtscharakter anbelangt. Beide sind unvergleichbar, weil sie unterschiedliche Objekte betreffen.

Er stellt fest, dass alle notariellen Verfahren, auch diejenigen, die herkömmlichen Sachen betreffen, Zivilverfahren sind und zwar wegen des Objekts, das die Zivilsachen im Sinne des Art. 1 der ZPO darstellen. Anschliessend behauptet er, dass jede notarielle Handlung in diesem Bereich prozessuelle Handlung im Zivilverfahren darstellt. Ja mehr noch: Die notarielle Handlung besteht wie jede prozessuelle Handlung im Lichte geltender Vorschriften darin, Rechtsfolgen in Form der Einsetzung, Weiterführung bzw. Beendigung des notariellen Verfahrens auszulösen.